

A PROPÒSIT DE BARTOLOMÉ PALAU I LA DRAMATÚRGIA ESPANYOLA DEL SEGLE XVI A CATALUNYA

PEP VILA

A ningú no escapen la complexitat i les dificultats, per la manca de treballs especialitzats, que comporta qualsevol intent d'estudi de l'influx de certes obres castellanes de l'Edat Moderna sobre la literatura catalana. Múltiples factors incideixen en aquesta problemàtica: l'interrogant que pesa sobre la manca de geni creador dels nostres autors, l'absència d'estudis globals sobre el paper que hi juga la impremta (la difusió i la impressió a casa nostra d'obres forasteres), el pes específic d'algunes traduccions o adaptacions, els gustos del públic lector, la formació estètica i cultural dels nostres autors més representatius, etc.

No disposem tampoc de cap anàlisi sobre l'organització social, econòmica, administrativa i professional dels monopolis teatrals establerts per la monarquia a favor dels hospitals (Barcelona, 1579; València, 1582; Perpinyà, 1587; Girona, 1600; Lleida, 1622; Tarragona, ?). Pensem que la creació d'un lloc estable per a fer representacions és molt important: el públic reflecteix la complexa i multiforme estructura social de les nostres ciutats, i el teatre, com qualsevol activitat, ve sotmès a les lleis de l'oferta i la demanda.

A ben segur, per aquests "escenaris fixos" passaven tota mena de grups professionals o lligats a confraries i gremis, amb un repertori més o menys escollit, cíclic, que ens seria molt útil de conèixer per mesurar l'ambient i el grau de castellanització que comença per ésser només literari i que s'acaba imposant arreu, gairebé sempre per mimetisme, a través de la poesia, la cançó, la predicació o l'escenificació d'un drama.

També el català, en deixar de ser llengua de la cort, perd moltes possibilitats de representar la llengua de conreu literari per excel·lència. És ben sabut que durant el Cinc-cents es consolida la crisi de Catalunya i la seva definitiva subjugació política i articulació dintre de l'imperi hispànic. Mentre a Europa s'estava formant l'embrió del que serà l'estat modern, a Catalunya el perdem.

S'han fet progressos en l'estudi de la poesia i de la prosa de l'Edat Moderna, però ben pocs en el camp del teatre, que encara és el parent pobre en aquest tipus de recerques. Ningú, que jo sàpiga, no s'ha detingut a estudiar en profunditat el tema de la recepció a Catalunya de les primeres obres dramàtiques castellanes, del qual dono avui un primer tast. També incloc alguns exemples aïllats de la continuïtat d'aquesta tradició al llarg dels segles XVII i XVIII.

Un altre tema seria la compareixença puntual a les viles i ciutats de Catalunya de comedians castellans, que recalen entre nosaltres perquè troben un públic fidel entre la soldadesca o el funcionariat o simplement perquè van nord

enllà i recorren el país. En un segon apartat ofereixo uns documents d'arxiu sobre la presència a Perpinyà de comedians espanyols. La influència del teatre castellà hi és innegable, i la meua intenció en aquest article és respondre al més clarament possible a aquesta qüestió.

L'estudi de la influència d'autors i obres espanyoles en el teatre català presenta també un problema cronològic. Autors del segle XVI com Bartolomé Palau o Joan Timoneda, sobre els quals baso bona part del meu treball, tenen una entrada massiva en les nostres lletres durant bona part del segle XVIII. En aquest cas, no podem parlar tampoc de modernitat, ja que la recepció d'aquestes obres en l'àmbit de la literatura catalana té lloc gairebé dos segles més tard de la seva primitiva redacció o difusió en altres terres. A finals del segle XVIII comencem a trobar entre nosaltres còpies manuscrites o impreses d'aquestes obres, de vegades també en traducció catalana, que vénen a demostrar com l'escena catalana anava mancada de models en haver de recórrer a obres d'autors espanyols.

Les "Consuetes Mallorquines"¹, que va copiar a la vila de Búger un tal Miquel Pasqual en l'any 1599, constitueixen una magnífica col·lecció d'obres dramàtiques catalanes que no té continuació. Tot aquest esforç acaba en un no-res per manca d'algun hàbil autor capaç de recrear i superar amb voluntat d'estil aquests temes, de fer escola amb aquest tipus d'obres.

La presència en aquesta còpia de finals del segle XVI de cinc obres escrites en castellà², dues d'elles de Joan Timoneda (*Auto del Nacimiento i Descendimiento de la Cruz o Auto de la quinta angustia*), obliga a pensar que aquestes peces foranes ja formaven part dels repertoris del moment amb una posta en escena real i efectiva. D'altra banda, mentre que a d'altres països comença a sorgir un teatre innovador, a Catalunya, el teatre del segle XVI és encara d'arrel medievalitzant, i gairebé tot d'expressió religiosa. No és gens estrany de veure com, al llarg d'aquest segle, encara continua entre nosaltres la polèmica sobre la licitud de representar el *bisbetó* i altres romanalles de l'antic teatre litúrgic, mentre que anem tan mancats d'obres de caràcter més contemporani, obertes als nous canvis que Europa en aquell moment experimentava.

A València la problemàtica és ja una altra, i ben distinta, amb la Cort dels Ducs de Calàbria³. El teatre d'arrel més innovador es concentra en aquesta

1. Josep Romeu i Figueras, *Teatre Hagiogràfic*, Barcino, Barcelona 1957, ps. 73-126. Un treball pendent encara és el d'estudiar la influència del *Códice de Autos Viejos* en el teatre català dels segles XVII i XVIII. Mercedes de los Reyes Peña, *El Códice de Autos Viejos. Un estudio de historia literaria*, Alfar, Sevilla 1988, en destaca algunes. Sobre la literatura catalana del segle XVI hi ha l'interessant resum de Josep Murgades, *La literatura del segle XVI. El Renaixement*, dins AA. VV., *Història de la literatura catalana*, vol. I, Edicions 62-Orbis, Barcelona 1984, ps. 153-164. Per seguir l'ambient de l'època també he trobat útil el llibre de Joan Bada, *Situació religiosa de Barcelona en el segle XVI*, Editorial Balmes-Facultat de Teologia, Barcelona 1970.

2. Sobre les obres castellanes de les "Consuetes Mallorquines" vegeu W. H. Shoemaker, *The Llabrés Manuscript and his Castilian plays*, "Hispanic Review", V (1936), ps. 239 i ss.

3. Jordi Rubió, *Sobre el primer teatre valencià*, dins íd., *La cultura catalana del Renaixement a la Decadència*, Edicions 62, Barcelona 1964, ps. 141-154. Josep Lluís Sirera, *Passat, present i futur del teatre valencià*, Diputació, València 1984, ps. 18-19. Un bon resum és el de Jesús-Francisc Massip, *El teatre profà del segle XVI en l'àmbit de la literatura catalana*, dins AA. VV., *El teatre*

(...)

ciutat. En la castellanització d'aquest teatre hi juga un paper molt important la noblesa. Al costat d'obres plenament castellanès, com la *Comedia Thebayda* (1521) o l'*Égloga pastoril* (1519), coneixem les obres bilingües de Milà, de Ferrandis d'Herèdia o Torres Naharro, on l'ús de la llengua catalana hi té un paper més aviat secundari.

El cas de Joan Timoneda respon també a aquesta voluntat de canvi lingüístic. Timoneda, com a editor o autor, obre noves vies al teatre profà en castellà. L'escena surt al carrer i els personatges són d'arrel popular. Les obres en català a València són de tema religiós, com els misteris representats en les festes del Corpus. Jordi Rubió rebla el clau en aquesta qüestió quan, tot parlant de la nostra decadència, constata "un fet dolorós, però molt important: la inconexió de la tradició literària en català amb les tendències de les seleccions creadores"⁴.

L'OBRA DE BARTOLOMÉ PALAU

Per tal d'exemplificar la importància d'aquest teatre castellà a Catalunya, parlaré de Bartolomé Palau, aragonès, autor molt popular al segle XVI, i que pel cognom Marià Aguiló considerava català. Manuel Milà i Fontanals, tot i que després en una nota a peu de pàgina ho corregeix, també l'hi considerava: "Si juzgamos por su apellido fue catalán el bachiller Bartolomé Palau, autor de la 'Victoria de Christo', obra más complicada y extensa que las que se componían en las primeras décadas del siglo XVI, pero que conserva la versificación dodecasilábica y la octosilábica con pie quebrado. Es una especie de compendio dialogado de la Historia Sagrada en que figuran no pocos personajes del Antiguo y Nuevo Testamento". Milà i Fontanals esmenta també les edicions de l'obra fetes a Catalunya, la de 1670 i la de Cervera de 1846, i afegeix: "creemos haver visto otro ejemplar anterior al último año". Afirmar també que encara que l'estil de l'obra és generalment culte, ofereix trets del drama popular, sobretot en el pròleg dirigit als espectadors, per l'absència d'artifici i per la seva composició entenedora⁵.

També és interessant l'opinió de llibreter i bibliòfil Antoni Palau i Dulcet. En el *Manual del librero hispanoamericano* reproduïx una opinió de Marià Aguiló que no he pogut contrastar. Segons això, "la Victoria Christi fue sugerida por un auto del siglo XV en catalán que todavía durante la festividad del Corpus se celebraba en su tiempo [és a dir, a l'època d'Aguiló] en Valencia, y (...) la comedia del Bachiller de Burgábena se seguía representando en algunos pueblos de Cataluña, como consta por verídica relación haber sucedido en el pueblo de Folgueroles, Obispado de Vic, al entrar el invierno de 1877"⁶.

durant l'Edat mitjana i el Renaixement, Universitat, Barcelona 1986, ps. 249-261. Un acurat estudi sobre el teatre castellà a València en aquesta època el trobem en el llibre d'AA. VV., *Teatros y prácticas escénicas. I. El Quinientos Valenciano*, Institució Alfons el Magnànim, València 1984.

4. Jordi Rubió i Balaguer, *Història de la literatura catalana*, vol. II, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona 1985, p. 9.

5. Manuel Milà y Fontanals, *Orígenes del teatro catalán*, Librería de Alvaro Verdaguier, Barcelona 1895, p. 229.

6. Antonio Palau y Dulcet, *Manual del librero hispanoamericano*, vol. XII, Librería Palau, Barcelona 1959, p. 201.

Encara, unes paraules d'Henri Mérimée⁷ donen fe de la popularitat d'aquesta obra: "Todavía hace poco formaba parte del repertorio popular, especialmente en las montañas catalanas y en el Alto Aragón; al igual que nuestros misterios valencianos, estuvo presente en los teatros de feria durante tres siglos ininterrumpidos". Mérimée observa un cert paral·lelisme entre el misteri valencià d'Adam i Eva i l'obra de Bartolomé Palau, tot i que la refosa d'un tema bíblic tan conegut com la història dels nostres primers pares és un tema comú a tot aquest tipus d'obres. També en destaca la influència en l'obra del valencià Jaime Ferruz, en l'escena de l'episodi sobre Caïm i Abel amb la presència de dos personatges al·legòrics: la Culpa i l'Enveja⁸.

A més de la *Victoria de Christo* o *Victoria Christi*, Bartolomé Palau també és l'autor d'obres tals com la *Farsa llamada Custodia del hombre* (1540-1547), la *Farsa llamada Salamantina* (1540-1547), la *Historia de la gloriosa Santa Orosia* o *La Historia de Santa Librada*, totes molt populars en tot el teatre peninsular del segle XVI. Avui dia la *Historia de la gloriosa Santa Orosia* només és coneguda a través d'una edició feta a Barcelona per Sebastià de Cormellas en 1637. Palau i Dulcet n'esmenta una primera edició gòtica feta a Saragossa, que sembla perduda.

A nosaltres ens interessa aquí la *Victoria Christi. Nuevamente compuesta por el bachiller Bartholomé Palau, natural de Burbáguena. La materia de la qual es una Allegorica Representacio[n] de la captividad espiritual en que el linage humano estuvo por la culpa original, debajo del poder del demonio, hasta q[ue] Christo red[e]mptor con su muerte redimió nuestra libertad, y con su Resurrección reparó la vida. Fue impresa la presente obre co[n] lice[n]cia del excellentissimo señor don Hernando de Arago[n], Arzobispo de Caragoça y de los Señores Inquisidores: Por Miguel de Guessa. Año de mil quinientos sesenta y nueve*. Sembla ser que l'obra fou escrita entre 1569 i 1577, any de la mort del prelat Hernando de Aragón, arquebisbe de Saragossa, a qui va dedicada l'obra.

La *Victoria Christi*⁹ és la peça de Bartolomé Palau que ha fet més fortuna a Catalunya, i com hem vist era ben coneguda dels nostres erudits del segle passat. De fet, es va representar per la comarca de l'Osona fins a mitjan segle XIX. Oleh Mazur en consigna cinc edicions gòtiques en menys de cinquanta anys i 8 més entre els anys 1853 i 1846¹⁰. Josep Sebastià Pons¹¹ n'assenyalà una edició

7. Henri Mérimée, *El arte dramático en Valencia*, Institució Alfons el Magnànim, València 1985, vol I, p. 49.

8. Mérimée, *op. cit.*, ps. 230-231. Sobre Jaime Ferruz, vegeu Alfredo Hermenegildo, *La tragedia en el renacimiento español*, Planeta, Barcelona 1973, ps. 111-113. També T. Ferrer Valls, *Jaime Ferruz en la tradición del teatro religioso*, dins AA. VV., *El Quinientos Valenciano*, *op. cit.*, ps. 109-136.

9. La *Victoria Christi* va ser editada per Léo Rouanet, *Colección de autos, farsas y coloquios del siglo XVI* (Actos I, III y V), París 1901. Cfr. també id., *Una edición desconocida de la "Victoria de Christo" del bachiller Bartolomé Palau*, "Revista Crítica de Historia y Literatura Españolas", vol. IV (1899), 430; Bruce W. Wardropper, *Introducción al teatro religioso del Siglo de Oro*, edició revisada, Anaya, Salamanca 1967, ps. 154-155.

10. Oleh Mazur, *Prefacio* a Bartolomé Palau, *Historia de la gloriosa Santa Orosia*, Playor, Madrid 1986, ps. 35-36.

11. Joseph-Sébastien Pons, *La littérature catalane en Roussillon au XVIIe et au XVIIIe siècle*, Privat-Didier, Tolosa-París 1929, p. 271.

feta a València per Joan Navarro en 1570, que Palau i Dulcet desconeix. Segons l'erudit rossellonès, aquesta obra l'haurien difosa al Rosselló dos bisbes valencians que ocuparen la seu de Perpinyà: López de Mendoza (1627-1629) i Pérez Roy (1638-1641). També admet com a possibles canals de difusió el convent de les dominiques de Perpinyà, que llavors estava dirigit per dames nobles valencianes¹².

A través dels repertoris, en conec diverses edicions impreses a Catalunya: la de Pedro Gotard, a costa de Francisco Trinxer, al 1589; la impresa a Barcelona per Antoni de Lacavalleria en 1670; la de Manresa de 1777, feta per Domingo Coma, impressor i llibreter; i una altra estampada a Cervera per B. Pujol en 1846. També, segons Palau i Dulcet, n'hi ha una edició barcelonina de la impremta de Valentín Torras, de l'any 1842, sense nom d'autor.

Així, la *Victoria Christi* seria una obra singular dintre de la tradició dramàtica espanyola i que s'arrela a Catalunya. És un muntatge dramàtic de fragments de la Bíblia, abans que un misteri o un drama cíclic, en el qual se'ns expliquen les distintes edats de la humanitat abans de la vinguda del Messies:

No es la Iliada heroica afamada
que Homero escrivió (Poeta Greciano),
ni son las batallas que escrivió Lucano,
y otros poetas con pluma dorada;
mas es una obra muy sublimada,
al vivo sacada como una pintura,
de toda la Sacra Divina Escritura
Victoria de Christo por nombre llamada¹³.

Però, a més de la tradició impresa, en conec una altra de manuscrita. Esmentaré aquí, també, un grup de peces, en català i en castellà, trobades a Catalunya i al Rosselló, que donen fe de la immensa popularitat d'aquesta obra, que sembla igualar la del drama autòcton de la Passió de Fra Antoni de Sant Jeroni¹⁴.

Manuscrits catalans

1. Ms. 263 de la Biblioteca Episcopal de Vic: *Devota representació anomenada o titulada ab lo honrós y alegre títol de Victoria de Christo*. Conté un pròleg i un avís al lector. A la guarda diu: "Josep Rosell, taxidor, Als Pens, lo any de 1834". (En l'Apèndix I, a doble columna, transcriu un fragment del text original acompanyat de la versió catalana). A continuació reproduïx una mostra del

12. Pons, *op. cit.*, ps. 271-272.

13. Bartholomé Palau, *Victoria de Christo*, Domingo Coma, Manresa 1777, p. 2.

14. Actualment estic treballant en la recensió de totes les obres impreses i manuscrites de la *Victoria Christi* per tal de fer un estudi de totes les variants i la qualitat de les traduccions. Així, per exemple, les dues versions rosselloncses presenten una variant important en el primer acte: s'hi ha afegit un parlament entre Lusbel, Besebuch i Satanàs en el qual expliquen la seva condició d'àngels caiguts. En altres manuscrits del tema de la Passió (ms. 48 dels Arxius Departamentals dels Pirineus Orientals de Perpinyà, i núm. 200 de la Biblioteca Municipal de la mateixa ciutat) hi surt també aquest parlament, que no figura en cap de les versions impreses castellanes que he vist.

pròleg, on el traductor justifica la versió en català per la necessitat de fer accessible la doctrina de l'obra, i ens recorda que la "dulsura" de la llengua castellana sempre es perd quan es tradueix. Aquesta versió va servir de base per a tres representacions a Alpens als anys 1757, 1775 i 1787¹⁵.

"Esta sagrada representacio titulada *Victoria de Christo* fou traduida de llengua castellana a nostre romans catala. Se ha procurat guardar la energia de son original. Se suplica al lector no miria las moltas faltas que encontra ja que en no correspondrer a la dulsura del llenguatge castella, ja en la addicio o supressio de versos, ja en sa poca cadencia, ja en la falta o superfluitat de silabas o ja en la narracio de alguns, tot per adaptarse millor a la llengua catalana. Ab una paraula, no se detinga el lector en notar las faltas sino al bon fi que ha mogut a la traduccio que es lo facilitar-hi per aquest medi tant celestial doctrina".

(...) "Esta devota representacio se representa en la parroquia de Santa Maria dels Pens, Bisbat de Vich, en lo any de 1757. Segonament en lo mateix poble en 1775; y en esta ocasió se añadiren las cantillas... Tercerament se representa en dit poble en 1787 y en esta ocasió se añadi lo *sacrifici de Isaac*" (pàgs. 2-3).

2. Ms. 44 dels Arxius Departamentals dels Pirineus Orientals (Perpinyà): *Victoria Christi*. Es tracta d'una traducció feta en 1781 que havia pertangut a la biblioteca particular del bisbe Carsalade de Pont. Fou transcrita per Pierre Barell, un copista professional d'obres dramàtiques integrant del grup d'afecionats al teatre que dirigia a Tuïr el mestre i impressor Guillem Agel.

3. Ms. 45 dels Arxius Departamentals dels Pirineus Orientals. És una altra còpia de la versió anterior, obra també de Pere Barell, escrita al 1808. Ambdós manuscrits foren estudiats per Josep Sebastià Pons en un capítol de la seva tesi doctoral dedicat a la influència del teatre espanyol al Rosselló¹⁶.

4. Ms. A-198 de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona: *Les edats del món*. La còpia és incompleta: el volum va numerat des de les pàgines 149 a 208. En la pàgina 162 comença la cinquena part, des de la Transfiguració de Babilònia fins a la vinguda de Crist. La sisena part, també fragmentària, va des de la Redempció del llinatge humà fins al dia del Judici.

Manuscrits castellans copiats a Catalunya

1. Ms. 350 de la Biblioteca de Montserrat, fols. 104-104v: *Introducció para la comedia intitulada Victoria Christi*. Còpia de l'any 1703. És l'únic poema en castellà que hi ha acompanyant l'obra de Narcís Julià, el *Parnàs català*. Aquesta *Introducció* no lliga amb la lloa d'altres versions de l'obra de Palau que conec, però és que les lloes inicials dels drames eren peces sovint independents que no passaven d'una obra a una altra¹⁷.

15. Antoni Comas ja l'esmenta en la *Història de la Literatura Catalana*, vol. IV, Edicions Ariel, Esplugues de Llobregat 1972, ps. 818-820.

16. Pons, *op. cit.*, ps. 270-273.

17. Manuscrit 350 de la Biblioteca de Montserrat. Text editat per Albert Rossich, *Una Poètica del Barroc: El "Parnàs Català"*, Col·legi Universitari, Girona 1979, ps. 109-110.

2. Ms. CDIV de la Biblioteca de l'Institut del Teatre de Barcelona: *Victoria Christi, auto en seis partes*, de 1748¹⁸.

3. Ms. 119 de la Casa de Cultura "Lambert Mata" de Ripoll, pàgs. 85-161v: *Victoria Christi*. Còpia del segle XVIII. Conté una passió catalana (pàgs. 1-85) sense títol, i la *Victoria Christi*.

ALTRES MOSTRES D'ACTIVITAT DRAMÀTICA

Sense pretendre ser exhaustiu, recullo altres mostres d'una activitat dramàtica que crec que era molt important, un teatre que segueix els paradigmes de la dramaturgia castellana. El teatre tradicional religiós és el més abundant, encara que les comèdies profanes castellanques ja ocupen un lloc destacat en les festes i les celebracions que es feien en pobles i viles de Catalunya.

El Rector de Vallfogona ens recorda en unes quintilles la popularitat de la *Victoria Christi* de Bartolomé Palau. Aquesta obra es va representar l'any 1577 a Santa Coloma de Queralt. Els versos de Vicent Garcia són força posteriors, però sembla que alludeixen al que potser ja era una tradició a la comarca de la Segarra:

La *Victoria Christi* és
la comèdia de més pes;
y en venir los cerverins
no hi ha conceptes divins
que sien tinguts en més¹⁹.

Tenim un estudi molt interessant d'Eulàlia Duran sobre l'activitat teatral en la Cervera del segle XVI. Un escorcoll per arxius i biblioteques donaria per fer un inventari com aquest referit a moltes altres poblacions del país. Si no ens enganyen els títols, fixem-nos en tot aquest seguit d'obres castellanques: en primer lloc, unes *Corts de la mort* (1574)²⁰; uns anys després, *La farsa de Teruel* i la *Comedia de don Juan de Huesca* (1586), i més tard *Constantino el Tirano* (1595). Els actors d'aquesta darrera obra confessen que si hi intervenen és per aprendre a parlar i tractar (el castellà?). Tot fa veure que les representacions de teatre castellà eren ja, en aquesta vila, un fet corrent i acceptat²¹.

A Barcelona, un actor, Pau Castanyeda, signà un contracte en 1599 amb l'autor de comèdies –és a dir, el director-empresari– Hernando Sánchez, tot

18. Vegeu Maria del Carmen Simón Palmer, *Manuscritos dramáticos de los siglos XVII-XX de la Biblioteca del Instituto del Teatro de Barcelona*, C.S.I.C., Madrid 1979, ps. 181-182.

19. Vicent Garcia, *Poesias jocosas y serias del celebre Doctor...*, Estampa de F[rancisco] Granell, Barcelona 1856, p. 85. Sobre la representació a Santa Coloma de Queralt, cfr. Joan Segura i Valls, *Història de Santa Coloma de Queralt*, Santa Coloma de Queralt 1953, p. 335.

20. *Las Cortes de la Muerte* podria ser l'obra de Micael de Carvajal, acabada per Hurtado de Toledo i publicada en 1557. L'obra representada a Cervera, ¿podria tractar-se de la traducció catalana? Sobre aquest tema, cfr. Josep Romeu i Figueras, *La "Representació de la Mort", obra dramàtica del segle XVI i la "Danza de la Muerte"*, dins "Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona", XXVII (1957-1958), p. 191.

21. Agustí Duran i Sanpere i Eulàlia Duran, *L'activitat dramàtica a la Cervera del segle XVI*, dins id., *La passió de Cervera*, Curial, Barcelona 1984, ps. 22-26.

comprometent-se ell i la seva muller a actuar a la seva companyia. Tal com diu Josep Romeu, devia treballar en obres catalanes i castellanes²².

El 15 de juny de 1601, el Consell general de la Paeria de Lleida dóna llicència a Pedro de Villagordo, natural de Valladolid, perquè “se li done lloch (...) de fer un Theatro per a representar comèdies, títeres y jochs²³. Per la procedència de l'administrador, hem de suposar que les obres que es representaven eren en llengua castellana. Les companyies de teatre que actuen a Lleida de 1604 a 1638 tenen tots cognoms castellans. A començament del segle XVII s'editen a Barcelona i Lleida dos tractats teòrics que caldria estudiar amb deteniment i que hem de situar dintre d'aquell debat peninsular, de caire apologetic, que intenta fixar els límits de l'espectacle teatral, on es defensa o es critica la moralitat de les comèdies²⁴. Fructuós Bisbe i Vidal parla de la golafreria que s'observa en les comèdies que es feien a Barcelona: “se tiene tienda de beber y comer dentro del atrio del teatro, sin los garrafones y platos que se llevan de acá fuera”²⁵. En 1629 s'edita a Lleida l'obra de Jaume Albert *Circuncisión de las Comedias. Sermón que contra el abuso dellas predicó en San Vicente, la tarde de la Circuncisión deste año 1629*. De fet es tracta d'un sermó en castellà contra els comedians ambulants que passaven per Lleida i Osca²⁶.

La Comedia de San Acisclo y Santa Victoria és còpia d'una peça castellana del segle XVII (ms. 2812 de la Biblioteca de Catalunya). El manuscrit la intitula “comedia famosa en la qual se representa la vida de los Gloriosos mártires san Acisclo y santa Victoria” (pàg. 15) i deu ser una de les primeres obres dramàtiques escrites en castellà per un autor català, si fem cas de la nota de la pàgina 150: “Esta comedia fou representada en Sant Salvador de Breda lo dia 26 de juliol, die de santa Anna, de 1615”. Acaba: “vuy, als 14 jener 1777, jo, Joan Domènec, pagès de Millàs, dit die he acabada de traslladar la present vida y Comèdia”.

El 1633 se celebrà una mascarada quixotesca a Barcelona que conté algunes intervencions en català, i que és una demostració palpable de la coneixença de Cervantes a Barcelona. Moltes de les referències erudites que surten en els poemes i emblemes d'aquesta relació, una festa carnavalesca, fan referència a

22. Josep Romeu, *Teatre profà*, Editorial Barcino, Barcelona 1962, ps. 24-25. Una nova lectura, en corregir proves d'aquest article, de la *Consueta de Santa Àgata*, editada també per Romeu en el segon volum del *Teatre Hagiogràfic* (Editorial Barcino, Barcelona 1957, ps. 35-66), em confirma que aquesta obra religiosa del segle XVI és, en certs passatges, deutora del teatre castellà de l'època en haver-hi tot l'ambient de l'alcauoteria de *La Celestina*, atribuïda a F. de Rojas. Al vers núm. 192 de la 46 (“y lo saber de la Celestina”) hi és citada expressament l'heroïna de la tragicomèdia.

23. Cfr. Josep Lladonosa, *Teatre erudit i teatre popular en la Lleida del Barroc (1600-1640)*, dins AA. VV., *In memoriam Carles Riba*, Universitat, Barcelona, 1973, ps. 207-211; Josep Rabasa i Fontserè i Francesc Rabasa i Reimat, *Història del teatre a Lleida*, Institut d'Estudis Ilerdencs-Diputació, Lleida 1985.

24. Sobre aquest tema vegeu, Emilio Cotarelo Mori, *Bibliografía de las controversias sobre la licitud del teatro en España*, Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos, Madrid 1904.

25. Fructuoso Bisbe y Vidal, *Tratado de las comedias en el qual se declara si son lícitas*, Gerónimo Margarit, Barcelona 1618, p. 77.

26. Imprenta de Margarita Anglada, Lleida 1629 (exemplar dels fullets Bonsoms de la Biblioteca de Catalunya, núm. de la signatura 7269).

temes i personatges de la novel·la de Cervantes. En una festa al carrer, de masses, amb un important treball para-teatral, trobem ja la popularització de l'heroi de Cervantes²⁷.

De vegades, com en aquest fragment que ara transcriu, el text d'arxiu, o la nota copiada en un dietari, no dona prou clàrícies sobre l'abast de la representació, ni sobre la llengua emprada, ni res: "Aquest any de 1636 és astada una anyada molt mala, que primerament vàrem fer la comèdia al terser diumenja de abril", segons el que narra Joan Guardia, pagès de Collsacabra²⁸.

Un manuscrit de 1656 de Montagut (La Garrotxa) conté una comèdia de Sant Eudald en castellà, de qualitat dubtosa, que encara es representava en 1702 a Ripoll: "se feu la comèdia de St. Eudald a 3 octubre del any 1702". Sembla ser que era composta per un poeta de Barcelona per ordre de la vila de Ripoll. Segons T. Raguer, era escrita en un castellà ampullós propi de l'època, carregada d'al·lusions mitològiques i mancada de tot efecte dramàtic. Hi figuren tres personatges allegòrics, la Historia, la Admiración i la Villa de Ripoll; i un de real, Perinico (el graciós de l'obra). Consta de lloa, dues llargues jornades o actes i un "soneto de despediment" escrit per Mn. Coromina, en català²⁹.

El teatre castellà és omnipresent també al Rosselló, fins i tot després que la Catalunya Nord s'incorporés a França. De fet, la tesi doctoral de Josep Sebastià Pons, ben sovint insuficientment coneguda, però tants cops esmentada en aquestes pàgines, ja dona moltes notícies d'autors i d'obres catalanes que presenten deutes del segle d'or castellà. Només em referiré, doncs, a peces que ell no va poder veure.

Conservem un manuscrit de finals del segle XVII (1696) que ens ha transmès una lloa catalana, conservada a Perpinyà, per a la comèdia *Lo desdeny ab lo desdeny*, l'obra, és clar, d'Agustín de Moreto *El desdén con el desdén*³⁰. Sens dubte es tractava d'una lloa per a una representació particular de l'obra de Moreto, en castellà.

En una passió rossellonesa que ens ha pervingut en un manuscrit del segle XVIII³¹, el "Davallament de la Creu", un dels episodis bàsics de la passió, és refet a partir de l'*Auto de la quinta angustia* del llibreter, poeta i dramaturg Joan Timonedà (1518-1583), autor també de l'únic intent d'adaptar l'*auto sacramen-*

27. Rafael Seugon [anagrama de R. Nogués], *La insigne, entretenida y celebrada fiesta, que en servicio de su Alteza del señor Infante Cardenal, se hizo en Barcelona, a los 31 de enero de 1633, con las invenciones, trages, empresas, motes, bayles y canciones que en la tal mascara se hizieron y cantaron, cuyo origen fue la entrada del gran Belluga*, Pedro Lacavalleria, Barcelona 1633 (exemplar a la Biblioteca de Catalunya). Sobre aquesta relació, vegeu J. Givanel Mas, *Una mascarada quixotesca celebrada a Barcelona l'any 1633*, "Butlletí de l'Ateneu Barcelonés", Any 1, núm. 3 (juliol-setembre 1915), ps. 127-151.

28. Antoni Pladevall i Font i Antoni Simon Tarrés, *Guerra i vida pagesa a Catalunya del segle XVII*, Curial, Barcelona 1986, p. 57.

29. Ramon Bonet i Llach, *Vida i culte de Sant Eudald, patró de la comtal vila de Ripoll*, s.i., Ripoll 1984, ps. 170-171.

30. Aquesta lloa es pot llegir a Pep Vila, *Teatre català del Rosselló*, vol. I., Curial, Barcelona 1989, 125-142. Pel que fa al text per al qual va ser composta, vegeu Agustín de Moreto, *El Desdén*, con el Desdén. Edició de Francisco Rico, Editorial Castalia, Madrid 1971.

31. Manuscrit núm. 124 de la Biblioteca Municipal de Perpinyà.

mental castellà en la nostra llengua³². (En l'Apèndix II, a doble columna, dono un tast d'aquesta traducció. Hi transcriu, d'altra banda, un parlament de Pilat que també té un ressò en la *Gran tragèdia de la passió y mort de Jesuchrist*)³³.

En fi, a la *Pastoril sobre la Nativitat de Jesucrist, en tres actes mesclats de cants*, una obra de pastorets rossellonesa, llegim una interessant "observació" que figura al començament de l'acte tercer, en el moment de representar la part més difícil de l'obra: el naixement de l'infant. L'autor d'aquesta peça sembla que no sap resoldre artísticament el tema i es veu obligat a recórrer a la inspiració de la religiosa espanyola sor Maria de Àgreda per a refer aquest quadre: "Molt dificultós erà lo tractar lo moment de la Nativitat del Senyor (...). He seguit lo que diu sor Maria de Àgreda en les seves revelacions o contemplacions: que Jesucrist isqué de un modo extraordinari del claustro virginal"³⁴.

Per altra banda, conservem documents d'arxiu que mostren les interioritats d'unes companyies de teatre castellà establertes a Perpinyà. El 1628 jutgen per escàndols públics a l'advocat Joan Baptista, que feia representar obres a la "tropa" de Pinello, perquè es feia passar per comissari del nunci d'Espanya. El procés judicial incoat per Antoni Laporte, procurador judicial del bisbe d'Elna, i conservat als Arxius Departamentals dels Pirineus Orientals de Perpinyà, permet reconstruir l'estada d'aquest grup per terres rosselloneses³⁵. Vet aquí uns fragments de l'acusació: "llamó, en dias passados, a un padre religioso grave, y le entró en el aposento donde dormia, y corriendo las cortinas de su cama, dixo, como haziendo admiración: 'ja se han ido'; y diziéndole el religioso que si no se declarava más no entendia el hieroglifico, dixo el Avogado: 'quatre putas tenia en esta cama que se me han ido'. El dia de Corpus, Joan Baptista, en el moment que passava la procesó, havia situat a la finestra de la casa on vivia sis 'comediantas' de la tropa Rosales, que amb el seu comportament varen provocar tota mena d'escàndols".

Per acabar aquestes notícies inèdites, en 1631 la "Casa de Comèdies de Perpinyà" rep les tropes teatrals de Pedro de Baldés i de Matheo de Hiervas. Entre les personalitats que assistiren a les representacions d'aquesta companyia espanyola hi trobem Agustí Puignau, veguer del Rosselló i del Vallespir. (Vegeu l'Apèndix III).

32. Cfr. Manuel Sanchis Guarner, *Dos "autos" sacramentals en català escrits a instància de sant Joan de Ribera*, "Serra d'Or", 2a. època, any II (1960), ps. 10-12. Vegeu també Joan Timoneda, *L'església militant. El castell d'Emats*, a cura de J[oaquim] M[olas] Batllori, Edicions 62, Barcelona 1967.

33. Anònim, *Gran tragèdia de la passió y mort de Jesuchrist*, Ignasi Abadal, Manresa s. d. [segle XVIII].

34. Ms. 1161 de la Biblioteca de Catalunya, fs. 10v-11.

35. Arxius Departamentals dels Pirineus Orientals, Lligall G-400.